

Over de grens

Macron: een man met een progressieve missie

door Marcel Breet

Dit In 2010 sprak de politieke mentor van Emmanuel Macron, Henry Hermand (1924-2016), de vrees uit dat Frankrijk aan de vooravond staat van verschrikkelijke gebeurtenissen. De verkiezing van Emmanuel Macron in het voorjaar van 2017 als president van Frankrijk, kan worden gezien als een geslaagd antwoord op Hermands noodkreet. Terwijl eind 2016 de Amerikanen, tegen de gevestigde politieke orde in, voor Donald Trump kozen en de Britten voor een Brexit, stemden de Fransen voor de 39-jarige Macron. Hij kreeg een parlementaire meerderheid voor zijn nieuw opgerichte partij *La République En Marche* (LREM). De politieke lijn van Macron kan worden omschreven in de termen van het politieke wensbeeld van Hermand: een realistisch links en verlicht

rechts als onderdeel van een sociaalreformistisch milieuactivisme, wat later door Macron is vertaald als progressivisme. Hoewel deze koers soms lijkt op het klassiek liberalisme, doet die omschrijving de eigenheid van de koers en de missie van Macron tekort. Dit artikel zet uiteen wat de progressieve koers dan wél is.

Emmanuel Macron: de jongste president van Frankrijk

Op 7 mei 2017 werd Emmanuel Macron (geboren op 21 december 1977) gekozen tot president van Frankrijk. Hiermee is hij de jongste president van Frankrijk ooit. Het grote publiek kende Macron pas vanaf augustus 2014, toen hij op 36-jarige leeftijd minister van Economische Zaken, Industrie en Digitale Economie werd in het tweede

kabinet van Manuel Valls en onder het presidentschap van François Hollande, beiden verbonden aan de *Parti Socialiste* (PS). Daarvoor was Macron vanaf 2012 adviseur van Hollande. In augustus 2016 stapte Macron uit het kabinet om zich volledig te wijden aan zijn in april van dat jaar opgerichte politieke beweging *En Marche!* die niet verbonden is aan een bestaande politieke partij, maar losstaat van de klassieke scheiding tussen links en rechts en zich richt op de vooruitgang van Frankrijk. In november stelde Macron zich formeel kandidaat voor de presidentsverkiezingen in het voorjaar van 2017.

Met een optimistische en opvallend pro-Europese campagne (en uiteindelijk de steun van de leider van de bestaande centrumpartij *Mouvement Démocrate*) won Macron de eerste ronde van de presidentsverkiezingen met circa 24 procent van de stemmen en won hij in de tweede ronde met circa 66 procent van de stemmen ruim van de ultrarechtse Marine Le Pen van het *Front National*.¹ Omdat in juni 2017 verkiezingen voor het Franse parlement zouden worden gehouden, richtte Macron daags na zijn verkiezing als president de politieke partij *Les Républicains En Marche* (LREM) op. Bij de parlementsverkiezingen behaalde LREM circa 54 procent van de zetels in het parlement (waarbij ze landelijk gezien in de eerste ronde ruim 28 procent van de stemmen kreeg en in de tweede ronde 43 procent van de stemmen). Bij de verkiezingen (voor een deel van de zetels) in 2017 voor de Franse senaat was LREM minder succesvol en verkreeg het circa 6 procent van de zetels.²

Onderdeel van de gevestigde orde

Ondanks dat Macron pas vanaf 2014 bij het grote publiek bekend is, is hij geen buitenstaander met nieuwe ideeën. Al voordat Macron in 2012 adviseur werd van Hollande was hij verweven met de bestuurlijke en politieke elite van Frankrijk. Ook was hij al eerder politiek actief: in de periode 2006-2009 was hij lid van de PS (Abonreau 2017). Macron is een oud-student van de *École Nationale d'Administration* (ENA), een prestigieuze voortgezette opleiding voor de Franse publieke sector die vele Franse hoge ambtenaren en politici hebben doorlopen. Gedurende zijn studie en loopbaan heeft Macron filosofische en politieke inzichten opgedaan en een ruim netwerk opgebouwd die bepalend zijn (geweest) voor zijn politieke koers en zijn uiteindelijke verkiezing als president, waarvan onderstaand enkele hoofdlijnen worden geschetst.

Filosofische inspiratiebronnen: Mounier en Ricoeur

Als onderdeel van zijn opleiding aan de ENA volgde Macron in 2002 een stage op de prefectuur van het Noord-Franse departement l'Oise. Daar ontmoette hij Henry Hermand, een vermogende en politiek geëngageerde vastgoedondernemer met humanistische, christelijk-linkse, militant anti-kolonialistische en pro-Europese ideeën (Noblecourt 2010). De twee deelden een interesse voor de filosofie, in het bijzonder gekoppeld aan de ideeën van het tijdschrift *Esprit* (waar Hermand bij betrokken was) en de Franse filosoof Paul Ricoeur (1913-2005), van wie

Macron tijdens zijn studie voorafgaand aan de ENA enige jaren student-assistent was. Ricoeur was ook een kennis van Hermand (Freyssenet 2016).

“..Voor Mounier is de mens een spiritueel wezen, van wie het bestaan is gevormd door een hiërarchie van waarden die het in vrijheid heeft ontwikkeld..”

Het tijdschrift *Esprit* is in de jaren dertig van de vorige eeuw opgericht door de Franse vooraanstaande katholieke intellectueel en filosoof Emmanuel Mounier (1905-1950). Als reactie op de industriële revolutie, het nazisme in Duitsland, het fascisme in Italië en het communisme in de Sovjet-Unie, pleitte Mounier voor een revolutie gebaseerd op een nieuwe filosofie van de mens en de samenleving: het personalisme (De Tavenier 2009, 367). Voor Mounier is de mens een spiritueel wezen, van wie het bestaan is gevormd door een hiërarchie van waarden die het in vrijheid heeft ontwikkeld door het besef van eigen verantwoordelijkheid en door een constante interne ontwikkeling (Wolf 1960, 326). Het personalisme van Mounier wordt ook wel gezien als een christelijke versie van het individualisme met een nadruk op de ontwikkeling van zowel de sociale, individuele, spirituele en materiële aspecten van de menselijke persoonlijkheid (Carlson 2007, 101). Voor Mounier hebben zowel het liberale individualisme als collectieve systemen onwenselijke antimenselijke neigingen (De Tavenier 2009, 368). De door Mounier

gewenste samenleving kenmerkt zich door relaties tussen personen, een economie die ondergeschikt is aan de persoon en waarbij arbeid, als een essentiële menselijke activiteit die bijdraagt aan het wezen van een persoon, belangrijker is dan kapitaal. Mounier pleit daarnaast voor een staat die decentraal is georganiseerd, waarin persoonlijk initiatief en sociale samenwerking worden gestimuleerd (De Tavenier 2009, 370-372). Als een filosofie die het belang van soevereine staten ondergeschikt acht aan verbanden tussen personen, is het personalisme een belangrijke inspiratiebron voor het Europese federale gedachtegoed (De Tavenier 2009, 373). Daarnaast is het gedachtegoed van Mounier een van de grondslagen voor het ontstaan van de christendemocratische politieke stroming die na de Tweede Wereldoorlog in Europa opkwam (Carlson, 2007, p.103).

De filosoof Ricoeur hield zich met veel academische en maatschappelijke onderwerpen bezig en wordt gezien als een van de belangrijkste filosofen van de twintigste eeuw (Kaplan 2008, 1). Het leidende principe in het werk van Ricoeur is het idee van de capabele mens (Kaplan 2008, 3). Een mens zijn betekent volgens hem te beschikken over de mogelijkheid om nieuwe acties – vrij gekozen activiteiten – te ondernemen. Daarvan zijn de meest fundamentele activiteiten het spreken, handelen, lijden en het verantwoordelijk zijn (Kaplan 2008, 4).

Hun gedeelde interesse voor de filosofie van Mounier en Ricoeur vormde de basis voor

een innige vriendschap tussen Hermand en Macron. Hermand nodigde hem uit voor vakanties, was getuige bij het huwelijk van Macron, leende Macron ruim een half miljoen Euro voor de aanschaf van een appartement in Parijs, vroeg zijn contacten Macron te helpen bij zijn verdere politieke loopbaan en bood in 2016 ondersteuning (voornamelijk huisvesting) bij de opstart van Macrons politieke beweging *En Marche!* (Bacqué 2016; Danyves 2016; Raulin 2016).

Rocards *La deuxième gauche* als politieke leidraad

Hermand was niet alleen een vriend van Macron, maar ook zijn politieke mentor. In die hoedanigheid introduceerde hij Macron bij onder meer de Franse socialistische politicus en voormalige eerste minister Michiel Rocard (1930-2016).

Rocard is het gezicht van *la deuxième gauche*, een eind jaren zeventig gestarte beweging binnen de PS die onder meer uitgaat van een anti-totalitair en gedecentraliseerd (zelf) bestuur, het belang van het sociale middenveld en een constructieve samenwerking met vakbonden, het sluiten van compromissen, Europese samenwerking en een open blik op de wereld, een gereguleerde markteconomie, diversiteit als verrijking voor de samenleving en het geleidelijk doorvoeren van veranderingen (Cossé 2014). Het gedachtegoed van *la deuxième gauche* staat in contrast met de centralistische, op staatsmacht georiënteerde, meer klassiek socialistische lijn binnen de PS van bijvoorbeeld de voormalige president

François Mitterrand (1916-1996). Zowel Rocard als Hermand waren verbonden aan een aantal progressieve (deels niet meer bestaande) denktanks met veelal banden met leden van de PS en van wie sommigen bevriend zijn geraakt met Macron (Piedtenu 2017). Het ging vooral om denktanks die waren gericht op vooruitgang, innovatie, Europa en internationale samenwerking, zoals de sociaaldemocratische *Terra Nova*³ en de eind 1999 opgeheven *la Fondation Saint-Simon*.⁴ Daarnaast was Rocard ook een bekende van Ricoeur. De twee spraken regelmatig met elkaar en wisselden ideeën uit (Guigo 2016; Macron 2016, 22; Pierron 2017). Macron onderhield ook met Rocard een vriendschappelijke relatie tot de dood van Rocard in 2016.

In 2010 publiceerde Hermand een boek met als titel *L'Ambition n'est pas une rêve* – ambitie is geen droom. Tijdens een interview in het kader van dit boek sprak Hermand over Frankrijk als een land waarin één achtste van de bevolking in armoede leeft en nog eens één achtste in vrees, wat hij zag als een grondslag voor verschrikkelijke gebeurtenissen bij toekomstige verkiezingen (Noblecourt 2010). De vrees van Hermand was niet verwonderlijk gezien de financiële crisis die in 2008 mondiaal uitbrak en de stijging in Frankrijk van het aantal personen dat beneden de armoedegrens leefde van 7,6 miljoen in 2004 tot 8,8 miljoen personen in 2010. In een interview gaf Hermand ook aan wat zijn politieke wensbeeld was: een realistisch links en verlicht rechts als onderdeel van een sociaalreformistisch milieuactivisme

(Noblecourt, 2010). Tot zijn dood in 2016 was Hermand voor Macron veertien jaar lang een belangrijke steun, ook voor het bepalen van zijn politieke koers.

Omvangrijk en invloedrijk netwerk

Na zijn periode aan de ENA, in 2004, ging Macron aan de slag als inspecteur bij het Franse ministerie van Financiën. Zijn directe baas werd Jean-Pierre Jouyet, iemand met invloedrijke contacten en een goede vriend van François Hollande. Jouyet was al snel onder de indruk van Macron die net als hijzelf niet dacht in een tegenstelling tussen links en rechts. Dat Jouyet zelf niet in de links-rechts dichotomie geloofde, kan geïllustreerd worden door het feit dat Jouyet in het voorjaar 2007 staatssecretaris van Europese Zaken werd in het rechtse kabinet van François Fillon onder het presidentschap van Nicolas Sarkozy, terwijl hij vanaf 2014 tot begin 2017 als secretaris-generaal op het Elysée onder het presidentschap van Hollande werkte. Macron en Jouyet hechtten bovendien allebei waarde aan overleg en hekelden conflict-situaties (Fulda 2017). Vanuit zijn functie als inspecteur werd Macron in de loop van 2007 als adjunct-secretaris toegevoegd aan de commissie van Jacques Attali (voormalig adviseur van de socialistische oud-president François Mitterrand en voormalig hoofd van de Europese Bank voor Wederopbouw en Ontwikkeling). Attali moest in opdracht van de toenmalige president Sarkozy met voorstellen komen om de economische groei in Frankrijk te bevorderen. Inzichten om Frankrijk vooruit te helpen

die Macron optekende in het rapport van de Commissie-Attali zijn het standpunt dat economische vooruitgang noodzakelijk is voor het realiseren van sociale rechtvaardigheid, niet verrijking maar armoede een schandaal is, er (mondiaal) voldoende mogelijkheden zijn voor een langdurige economische groei (voornamelijk door de technologische ontwikkeling), de staatsbemoeienis en de bestaande privileges in de Franse samenleving een negatief effect hebben, de staats-schuld moet worden beperkt om toekomstige generaties niet te belasten, er moet worden gewerkt aan innovatie, concurrentie en bovenal het reformeren van alle onderdelen van de Franse samenleving. De inzet hiervoor moet niet van de staat komen maar van individuele Fransen zelf, waarbij de staat wel ondersteuning en bescherming moet bieden (Attali 2008, 5-12). Er geldt hierbij een belangrijk uitgangspunt, namelijk dat iedereen van de veranderingen zal profiteren en om te beginnen degenen die op dit moment zijn uitgesloten (ibid., 12). Opvallend is dat in de tweede regel van de samenvatting van het commissierapport dat door Macron is geschreven, staat dat het rapport – net als zijn bijna 10 jaar later opgerichte eigen politieke beweging *En Marche!* – niet tot een partijpolitieke stroming kan worden gerekend: ‘Il n’est ni partisan ni bi partisan: il est non partisan’ (Attali 2008, 5; Le Puill 2017). In 2010 is Macron – dan als bestuurder bij de Franse zakenbank Rothschild & Co – zelf lid van een nieuwe commissie van Attali die in opdracht van de toenmalige president Nicolas Sarkozy het rapport uit 2008 actualiseert.

Jouyet en Attali zijn altijd goed bevriend gebleven met Macron en hebben de kennismaking en het contact tussen Macron en Hollande gestimuleerd (Fulda 2017). Vanaf 2010 was Macron betrokken bij de aanloop van Hollande naar de presidentsverkiezingen (Visot 2017). Jouyet spande zich, samen met de rocardist Valls, vanaf 2012 in om Macron een rol te laten spelen in het presidentschap van Hollande (Danyves 2016; Fulda 2017). Toen Macron zich eind 2016 kandidaat stelde voor het presidentschap was Attali één van de vele prominente Fransen die hun steun en bewondering uitspraken voor Macron. Hoewel Valls als lid werd geweigerd bij de nieuwe partij LREM omdat hij al het door LREM gestelde maximumaantal termijnen in het parlement had gediend, kandideerde de partij geen kandidaat in het kiesdistrict van Valls. Valls werd als parlamentslid herkozen en steunde het beleid van Macron. Jouyet werd door Macron in september 2017 benoemd als Frans ambassadeur in Londen.

De politieke koers van Macron

Het vertrek van Macron als minister van Economische Zaken in het tweede kabinet Valls was bovenal een keuze voor zijn eigen filosofische en politieke overtuiging zoals hij die al vele jaren deelde met Hermand. Om zijn politieke idealen te realiseren heeft Macron bewust afstand genomen van de PS, om zodoende echt een politiek te kunnen voeren die niet links is, niet rechts is en zelfs niet het centrum vertegenwoordigt, maar die uitgaat van een gedeelde wens voor vooruitgang (En Marche 2016, 5).

Macron vond net als Mounier na de Tweede Wereldoorlog, dat zijn ideeën niet pasten binnen een bestaande politieke partij en dat de oprichting van een nieuwe politieke beweging noodzakelijk was.

“...De essentie van de koers van Macron is boven alles dat Frankrijk moet veranderen om een vooruitgang te kunnen zijn voor iedereen...”

Bij het zetten van de stap om een eigen politieke beweging te beginnen is Macron onder meer gesteund door Claude Bébéar, voormalig topman van de Franse verzekeraar AXA en oprichter van de liberale denktank *L’Institut Montaigne* (Le Figaro 2017). Toch is de koers van Macron niet als liberaal aan te duiden. Macron spreekt zelf over een koers die én rechts én links is. Hij vat het samen als progressivisme, waarbij hij het prima vindt om zowel liberaal als links te worden genoemd, omdat hij beide uitgangspunten onderkent (Macron, 2016, p.38-39). Hij is liberaal vanuit het vertrouwen in de mens, maar links vanuit het idee dat geld niet het enige is in het leven, dat de vrijheid van mensen gewaarborgd moet blijven en dat de kwetsbaren in de samenleving moeten worden beschermd. Dit staat ver af van het huidige (neo)liberalisme. Maar ook het klassieke, meer sociaal gerichte liberalisme met de nadruk op goed bestuur waar historicus en oud-VVD-lid Frank Ankersmit al jaren een pleidooi voor houdt, lijkt de lading niet voldoende te dekken.⁶

De essentie van de koers van Macron is boven alles dat Frankrijk moet veranderen om een vooruitgang te kunnen zijn voor iedereen, waarbij Macron – net als Ricoeur – Frankrijk ziet als een kans voor iedereen om zijn eigen beloften waar te maken (En Marche 2016, 4). Dat is zijn (bijna heilige) missie. Sommige auteurs definiëren deze progressieve missie als een combinatie van economisch rechts en cultureel links (Berdah 2017; Abonneau 2017). Het wordt ook wel aangeduid als centristisch of eclecticisch (Abonneau 2017; Jaigu 2017). Hoewel in alle definities een kern van waarheid zit, is eclecticisch wellicht de beste benaming. Zoals onderstaand wordt toegelicht, is de praktische uitwerking van het progressivisme van Macron een mix van de filosofische en politieke inzichten die hij heeft opgedaan in de periode voorafgaand aan zijn verkiezing als president.

Reformistisch en activistisch

Macron heeft gehandeld in de geest van de ideeën van Ricoeur over de capabele mens die over de mogelijkheid beschikt – en de verantwoordelijkheid heeft – acties te ondernemen. Volgens Macron heeft Ricoeur hem richting de politiek geduwd, omdat Ricoeur zelf niet in de politiek is gegaan (Pierron 2017). Zijn drang om Frankrijk te veranderen blijkt uit de titel (en inhoud) van het boek dat Macron publiceerde als onderdeel van zijn verkiezingscampagne: *Révolution. C'est notre combat pour la France*. In dit boek schrijft hij dat het noodzakelijk is dat Frankrijk verandert, dat het bijvoorbeeld voorbij moet zijn dat jarenlang dezelfde mensen het

land regeren waarbij links en rechts elkaar afwisselen (Macron 2016, 2). Overeenkomstig de ideeën van Mounier ademt zijn pleidooi het verlangen naar een nieuwe orde. Het realiseren van verandering is wat Macron drijft en hij dóet het ook. Waar anderen vooral praten over een gelijke verdeling tussen man en vrouw, zorgde Macron ervoor dat de kieslijst van LREM bestond uit ongeveer de helft mensen zonder eerdere politieke ervaring. Ook was er sprake van een gelijke verdeling in het aantal mannen en vrouwen. De grote winst voor LREM bij de parlementsverkiezingen in 2017 betekende een groot verlies aan zetels bij de PS. Aan de rechterflank van het politieke spectrum is bij Les Républicains (LR) een afsplitsing ontstaan van parlementsleden die de regering van Macron steunen. Eén van de eerste wetten die het nieuwe parlement heeft aangenomen is de wet op de moralisatie van het politieke leven, waarbij de regels voor politici worden aangescherpt waaronder het verbod op het in dienst nemen van familieleden (wat binnen de Franse politiek een veel voorkomende praktijk was). Wat betreft het creëren van een nieuwe politieke orde is Macron aardig op weg.

Verlicht rechts en realistisch links

De beleidsmatige nieuwe orde en het daadwerkelijk veranderen van Frankrijk is een kwestie van een langere adem. De uitgangspunten van het beleid vertonen overeenkomsten met het rapport van Attali uit 2008 (LePuill 2017). Het concrete actieplan van de regering bestaat uit een combinatie van economische en sociale maatregelen.^{7/8} Daar-

naast is Macron een groot voorstander van het beperken van de overheidstekorten en de Europese Unie, maar vindt wel dat ook daar hervormingen nodig zijn. De regering die het beleid moet uitvoeren kent een gemengd karakter. Het kabinet van de eerste minister Eduoard Phillipe (afkomstig uit LR) bestaat uit politici van partijen van zowel links als rechts en bevat bewindslieden van buiten de politiek waaronder een arts, een uitgever, een milieuactivist en directeuren van bedrijven (Verschuren 2017). De verdeling van de ministeries sluit aan bij de politieke uitgangspunten van Macron. De economisch belangrijke ministeries zijn in handen van bewindslieden afkomstig van (oorspronkelijk) politiek (verlicht) rechts en ministeries waarbij maatschappelijke waarden meer een rol spelen bij bewindslieden van (oorspronkelijk) politiek (realistisch) links.

Ook de keuze voor Phillipe als eerste minister past in het plaatje. Phillipe was in zijn jongere jaren een aanhanger van Rocard en behoorde binnen LR tot de groep rondom de centrumrechtse oud-premier Alain Juppé, die tegenwoordig burgemeester van Bordeaux is. Bovendien is Phillipe bevriend met Attali, die in 2012 het eerste forum voor een positieve economie (uitgaand van kapitalisme gekoppeld aan lange-termijn doelstellingen) organiseerde in de Franse havenstad Le Havre, waar Phillipe op dat moment burgemeester was (Jaigu 2017; Pace 2017).

Kans van slagen

De journalist die in 2010 Hermand interviewde over zijn boek, associeerde het politieke wensbeeld van Hermand met een utopie: *[e]t le rêve vire à l'utopie* (Noblecourt 2010). Inmiddels is gebleken dat het wensbeeld realiteit is geworden, tenminste wat betreft de verkiezing van de president, de meerderheid van het parlement en de samenstelling van de regering en het regeringsbeleid. De uitwerking hiervan moet zich nog bewijzen. In de pers wordt Macron soms negatief afgeschilderd als een president van de rijken vanwege maatregelen zoals het afschaffen van de vermogensbelasting (ingevoerd door Mitterand) en vanwege zijn opmerking dat arbeiders die staken omdat ze mogelijk hun werk verliezen beter een baan kunnen zoeken (Vermaas 2017).

De maatregelen en opmerkingen van Macron passen echter helemaal bij zijn uitgangspunt dat Frankrijk moet uitstralen dat succes en rijkdom geen schande zijn en bij het idee van de capabele mens die verantwoordelijkheid moet nemen voor zijn eigen situatie. Het succes van het progressivisme van Macron zal uiteindelijk moeten blijken uit het feit of Frankrijk daadwerkelijk kan veranderen en er sprake zal zijn van een daling van de personen onder de armoedegrens, een daling van de werkloosheid en een daling van de staatsschuld. Rond 2022 – aan het einde van het vijfjarige presidentschap van Macron – zal duidelijk worden of Macron daadwerkelijk het geslaagde antwoord is op de vrees van Hermand, of dat zijn wensbeeld toch een

utopie is gebleken en er bij de nieuwe verkiezingen wederom gevreesd moet worden voor de ergste politieke gebeurtenissen.

Drs. J.M. Breet studeerde financieel overheidsmanagement en politicologie. In 2014 verhuisde hij naar Frankrijk van waaruit hij op interimbasis werkt voor de Nederlandse (lokale) overheid.

Literatuurlijst

- Abonneau, J., 'Aux sources idéologiques et politiques du macronisme', *Le Figaro*, 13 juni 2017.
- Attali, J., *Rapport de la Commission pour la libération de la croissance française*. Parijs, 2008.
- Bacqué, F., 'Henry Hermand, acteur de la deuxième gauche et mentor d'Emmanuel Macron, est mort', *Le Monde*, 6 oktober 2016.
- Breteau, P., 'Comprendre les chiffres sur les seuils de pauvreté en France. En dix ans, 1,2 million de personnes ont vu leurs revenus descendre sous ce niveau, selon la dernière étude de l'Insee. Mais que signifie cette notion?', *Le Monde*, 8 september 2016.
- Carlson, A., 'Europe and the Christian Democracy Movement: A Once and Future Hope?', *The Linacre Quarterly*, 2007, vol. 74, nr. 2, pp. 94-110.
- Cossé, P., 'Ce qui reste de la « deuxième gauche »', *La Tribune*, 15 mei 2014.
- 'Emmanuel Macron: c'est son mentor Henry

Hermand qui en parle le mieux!', *Le Figaro*, 27 februari 2017.

- En Marche, Emmanuel Macron président. *Programma*, Parijs, 2016.
- Freyssenet, E., 'Henry Hermand, l'homme qui veut faire de Macron un président', *Les Echos*, 18 januari 2016.
- Fulda, A., 'Ami d'Emmanuel Macron, Jean-Pierre Jouyet répond à l'appel de Londres', *Le Figaro*, 9 juli 2017.
- Guigo, P., 'Rocard l'intellectuel', *Liberation*, 5 juli 2016.
- Jaigu, C., 'Emmanuel Macron, philosophe de la surface?', *Le Figaro*, 19 mei 2017.
- Kaplan, D.M., *Reading Ricoeur*. New York, 2008.
- 'Ces réseaux économiques sur lesquels Emmanuel Macron peut s'appuyer', *Le Figaro*, 8 mei 2017.
- Le Puill, G., 'Le projet présidentiel d'Emmanuel Macron figure dans le rapport Attali rédigé pour Sarkozy', *L'Humanité*, 16 mei 2017
- Macron, E., *Révolution. C'est notre combat pour la France*. Parijs, 2016.
- Noblecourt, M., '« L'ambition n'est pas un rêve », d'Henry Hermand : patron, mais de gauche', *Le Monde*, 13 december 2010.

- Pace, B., 'Qui est Edouard Philippe, le nouveau

Premier ministre?', *Entreprendre*, 17 mei 2017.

- Piedtenu, L., 'Aux sources des idées d'Emmanuel Macron', *France Culture*, 07 mei 2017.

1. Wanneer bij de verkiezingen geen van de kandidaten de absolute meerderheid heeft, gaan de twee kandidaten met de meeste stemmen in de eerste ronde door naar de tweede ronde waaruit één winnaar volgt. Bij presidentsverkiezingen geldt dat de stemmen van het hele land bij elkaar worden opgeteld. Bij verkiezingen voor lokale, regionale en nationale volksvertegenwoordigers wordt gewerkt met kiesdistricten.

2. De verkiezingen voor de Senaat verlopen via een kiescollege bestaande uit vooral lokale afgevaardigden en weerspiegelt daardoor niet per se het actuele politieke sentiment zoals dat tot uitdrukking is gebracht bij de verkiezingen voor de overige onderdelen van het (politieke) staatsbestel.

3. Opgericht door een vriend van Dominique Strauss-Kahn, de voormalige directeur van het Internationaal Monetair Fonds en beoogd presidentskandidaat in 2012 voor de PS. Zijn kandidaatschap ging niet door toen bekend werd dat Strauss-Kahn seksueel misbruik had gepleegd.

4. Gekoppeld aan bijvoorbeeld de Franse socialistische oud-minister en voormalige voorzitter van de Europese Commissie Jacques Delors en de Franse econoom Thomas Piketty die de afgelopen jaren internationale bekendheid verwierf door zijn academisch werk rond kapitaal en ongelijkheid.

5. Een jarenlange vriend van Macron is directeur van het instituut en momenteel is nog steeds een topman van AXA voorzitter van de denktank.

6. Zie bijvoorbeeld het artikel in *De Groene Amsterdammer* van 15 april 2009 geschreven door Margreet Frogteelo, 'Je hoopt dat er weer een Franse revolutie komt'.

7. Zie: www.gouvernement.fr/les-actions-du-gouvernement.

8. Onderdelen van het actieplan zijn ondergebracht in een investeringsplan van 57 miljard Euro voor de periode 2018-2022 dat is opgesteld door een commissie onder leiding van de economisch strateeg Jean-Pisany Ferry, geestverwant van Macron sinds ze in 2010 samenwerkte voor de campagne van Hollande. Ferry was ook ooit medewerker van Strauss-Kahn toen hij minister was.